

Батюк Г.В.,
ст. викладач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Львівський національний аграрний університет

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ

Постановка проблеми. Діяльність малих форм господарювання займає важливе місце в аграрній економіці держави. Попри забезпечення країни основною часткою продуктів харчування, вони ще й згладжують соціальну напруженість, тобто є місцем праці для багатьох селян. Проте з кожним роком частка по окремих видах продукції, яка припадає на результати їх діяльності зменшується. Світова економічна криза погіршила становище українського села. Нині в Україні для будь-якого типу аграрних формувань домінуючою стала концепція виживання. Особливо це стосується малих форм господарювання у сільському господарстві [7]. Все більшого значення на ринку виробників аграрної продукції займають великі підприємства, а тому малі виробники сільськогосподарської продукції стають все менш конкурентноздатні, що негативно позначається на їх діяльності. Актуальність теми зумовлена тим, щоб проаналізувати причини таких подій та дослідити вплив держави на розвиток малих форм господарювання у сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями розвитку малих форм господарювання у аграрному секторі економіки займалися багато вчених, серед них можна виділити таких: Березівський П.С., Геєць В.М., Кирилов Ю.Є., Міщенко Н.М., Осташко Т.О. та інші. Вплив державної політики на їх функціонування більш детально вивчали такі науковці: Башмачников В.Ф., Васильєва Л.М., Дубініна М.В., Кваша С.М. та ряд інших вчених.

Проте не узгодженими залишають питання історичного аспекту розвитку сільськогосподарського виробництва та побудова на цій основі подальшої державної політики щодо функціонування різних за розмірами виробників сільськогосподарської продукції.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити державну підтримку малих форм господарювання, зокрема особистих селянських господарств в минулому та співставити її інтерпретувати її із сьогоденням.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вчених, науковців та політиків завжди виникають дискусії щодо надання пріоритетів для підтримки й розвитку малих чи великих форм господарювання. Особливо ця дискусія стосується аграрного сектору економіки, де одні відстоюють думку, що малі форми господарювання є основою і необхідністю для розвитку сільськогосподарського виробництва, інші, навпаки, твердять, що саме великі підприємства є тими організаційними структурами, які дозволяють запроваджувати нові технології, збільшувати продуктивність праці, зменшувати собівартість продукції, а отже вони є більш конкурентноспроможні на ринку. Проте суть таких дискусій зводиться нанівець, якщо не робляться відповідні висновки, а здійснення державної політики відбувається без врахування чіткого напрямку розвитку галузі.

Особливо актуальним є вирішення завдань, пов'язаних із створенням правових економічних умов для виникнення, розвитку і вдосконалення малого бізнесу з боку держави, оскільки заходи, форми, методи державної підтримки, що застосовувались раніше і зумовили виникнення та становлення ринкового сектору малого підприємництва, потребують змін [3].

Шляхи та ефективність державної політики залежать найбільше від осіб, які перебувають у владі. Вчений С.М. Кваша зазначає, що економічні доктрини політичних партій, і, в першу чергу, парламентських партій і особливо переможців виборів, їх погляди на інституції та процеси у розвитку аграрного сектору економіки є однією із головних мотивацій економістів України для аналізу, розробки нової або удосконалення існуючої аграрної політики [6]. Тому, на розвиток тих чи інших форм господарювання, малих чи великих підприємств має вплив державне керівництво. Формування їхнього напрямку роботи залежить від багатьох чинників, а саме: рівня розвитку аграрного сектору економіки в державі; фахового та професійного рівня осіб, які закріплені для управління даним сектором; рівня зацікавленості та причетності осіб, що перебувають у владі до розвитку конкретних організаційно-правових форм господарювання тощо.

Попри постійні публічні заяви державних службовців про необхідну підтримку малого бізнесу на державному рівні та надання їм преференції перед великим бізнесом, все ж не приводить до практичних дій та покращення діяльності малих підприємств. У більшості випадків держава, можливо не так відкрито, проте відстоювала, відстоює й надалі буде прихильною до великого агробізнесу, тобто діяльності на ринку так званих агрохолдингів. Це насамперед тому, що великі підприємства є вигідними у таких випадках: окремі високопосадовці мають певний зиск від лобювання їхніх інтересів; держава отримує значні податки, якщо не задіяні інші чинники при їх сплаті; вироблена

сільськогосподарська продукція є нижчої собівартості, ніж у малих виробників, проте не завжди це відбивається на кінцевих цінах даної продукції для споживачів, подекуди навпаки; забезпечують значну кількість людей робочими місцями; є один чи кілька власників на яких можна впливати в потрібній ситуації; можуть виходити на міжнародний ринок та представляти інтереси держави тощо.

Відстоювання державою інтересів великих аграрних структур звичайно послаблює значення на ринку малих виробників, й навпаки, приділення уваги особистим селянським й фермерським господарствам та посилення контролю за діяльністю великих підприємств, зменшує роль у виробництві сільськогосподарської продукції останніх. Таку закономірність намагався довести російський вчений В.Ф. Башмачников, аналізуючи столітній розвиток сільськогосподарських виробників.

Він відмічав, що до початку ХХ століття в світі чітко виділялися два варіанти, дві системи ведення сільського господарства. Один з них – латифундистський варіант, який почали називати «пруським». Характерними рисами його були: концентрація землі та інших ресурсів у володінні та розпорядженні обмеженої кількості господарів; централізоване, авторитарне управління; позбавлення працівників справедливого розподілу доходу. Інший варіант ведення сільського господарства – селянський, який отримав назву «американський». Йому були властиві такі риси: всі засоби та предмети праці належали «рядовим» селянам; управління здійснювалося на рівні первинного господарства безпосередньо селянином; селянське господарство взаємодіяло з ринковими структурами, з виконавчими органами державної влади на основі економічних договорів – письмових чи усних. Все двадцяте століття у світі йшло змагання цих двох варіантів розвитку сільського господарства – «пруського» і «американського». У результаті еволюції сільської економіки, завдяки її прискоренню продуманими аграрними реформами, у переважній більшості країн утвердився як основоположний «американський», тобто селянсько-фермерський варіант [1].

Із проведеного історичного екскурсу вченого тенденцій розвитку сільського господарства можна навести такі роздуми:

- із посиленням державної підтримки латифундистського ведення сільського господарства загострювалася продовольча криза, розвиток селянського варіанту ведення сільського господарства послаблювало продовольчу проблему;

- зростання ролі селянських форм господарювання провокувало поворот державної політики до нової посиленої підтримки латифундизму сільського господарства. Здійснюючи такі кроки, держава ніби боялась дати більшу свободу дій селянам, а отже дати більшу незалежність та відстоювання своєї думки й своїх інтересів. Така ж ситуація спостерігається в сучасній аграрній економіці, коли латифундії займають передові позиції у виробництві сільськогосподарської продукції;

- розвиток селянських форм ведення сільського господарства в історії відбувався згідно синусоїди, проте, з короткочасними підйомами і тривалими спадами при домінуванні латифундизму. Це стало однією з основних причин історичного відставання сільського господарства у пострадянських країнах від світового рівня. У більшості країн світу «пруська» система практично зжита.

Науковці Т.О. Осташко та Н.М. Міщенко структуру сільського господарства України також поділяють на дві моделі: індустріальна – крупне товарне виробництво на базі реорганізованих КСП і традиційна – дрібнотоварне виробництво в особистих селянських господарствах і невеликих фермерських господарствах. Перша модель підтримується державою, друга розвивається переважно за рахунок ініціативи знизу [4]. Вони відстоюють думку, що традиційна модель розвитку сільського господарства виконує роль «буфера» при різкому зниженні виробництва в колективному і державному секторі, чим фактично підтримує продовольчу безпеку країни. Традиційна модель відповідає світовій тенденції сталого розвитку, менталітету селянства, має зростаючу підтримку у сільському соціумі. Тому створення мережі сімейних ферм в Україні сприятиме вирішенню проблеми зайнятості і формуванню соціальної бази середнього класу у сільській місцевості [8]. В свою чергу, П.С. Березівський відмічає, що малі форми господарювання, а особливо особисті селянські господарства, не можна вважати прогресивною формою господарювання в сільському господарстві. Їх розміри надто малі для того, щоб в них можна було б реалізувати досягнення науково-технічного прогресу. Вони не потребують високої кваліфікації працівників, затрати на підвищення рівня освіти в них не окупуються [2].

Специфіка господарювання України полягає у тому, що держава також свою увагу концентрує на великому бізнесі, вважаючи, що основний обсяг сільськогосподарської продукції мають виробляти потужні корпорації. Як зазначив міністр аграрної політики М. Присяжнюк: «Саме вони (потужні корпорації) зможуть залучити в аграрний сектор інвестиції, тому є шляхом виходу на зовнішні ринки капіталу, не вимагаючи при цьому підтримки з державного бюджету». Дійсно так, реалії показують, що державна підтримка аграрного сектору економіки зорієнтована на великого виробника, проте вони одержують найбільшу частку допомоги від держави (20% господарств одержують 80% державної допомоги). Домашні ж господарства ніколи не розглядалися владою як окремий об'єкт фінансування. Вряди-годи «малим» селянам перепадали хіба що крихти з великого бюджетного столу [5].

Дослідження показують, що протягом 2000-2010 років у Львівській області кількість малих форм господарювання спадала, в тому числі кількість особистих селянських господарств зменшилась на 16,3 тис. одиниць. Проте, їх частка у відношенні до населення сільської місцевості залишається практично не зміною. Аналізуючи цей показник, у загальному можна твердити, що ніяких змін не трапилось як в позитивну, так і в негативну сторони. За цей же період зросла кількість агро холдингів, збільшились їх розміри. На ринку виробників сільськогосподарської продукції утворилась різниця між ними у розмірі їхніх капіталів та ресурсного потенціалу. Така ситуація є вкрає негативною як для малих форм господарювання, так і для ринку загалом.

Висновки з даного дослідження. Дослідження ринку розвинутих країн показало, що виробники сільськогосподарської продукції малих розмірів є значно більші, ніж вітчизняні малі форми господарювання в десятки, а то й сотні раз. Це є підтвердженням того, що господарства більших розмірів є стійкішими на ринку, а отже й більш конкурентноздатні. У зарубіжних країнах сільськогосподарські підприємства переважно середніх розмірів, це позитивно вплинуло на формування конкурентного середовища в цих країнах.

Ми відстоюємо думку, що без малих форм господарювання функціонування аграрного сектору економіки в Україні буде неповноцінним й неефективним. Погоджуємось із спостереженнями, що при загостренні продовольчих криз «рятівниками» виступали особисті селянські господарства, які виробляли продукцію не тільки для власних потреб, а й для ринку. Проте, враховуючи світові тенденції та досвід інших країн, для ефективного функціонування малих форм господарювання на ринку, необхідно проваджувати трансформаційні процеси у їх розвитку. Подальша аграрна реформа має бути побудована на створення сприятливого підприємницького середовища, що дозволить малим формам господарювання стати повноцінними суб'єктами ринку.

Література

1. Башмачников В.Ф. Столетня синусоида развития крестьянских форм сельского хозяйства в России / В. Ф. Башмачников. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sitemeet.ru/stoletnyaya-sinusoida-selskogo-hozyajstva>.
2. Березівський П. С. Синергетика трансформації особистих селянських господарств / П.С. Березівський. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khntusg.com.ua/files/ikonf2010/sec1.pdf>.
3. Васильєва Л. М. Державна підтримка малих форм бізнесу в аграрному виробництві / Л. М. Васильєва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/dtr/ep/2009_2/files/Econ_02_2009_Vasiljeva.pdf.
4. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. Гейця В. М. – К. Ін-т екон. прогнозів: Фенікс. – 2003. – С. 755-770.
5. Іваненко І. Особисті селянські господарства – пасинки для держави? / І. Іваненко // Українська Правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2008/10/9/165784>.
6. Кваша С. М. Аграрна політика та чинники її реалізації в нинішніх умовах трансформації сільського господарства України / С. М. Кваша // Вісник СНАУ. Серія «Економіка та менеджмент», випуск 6/1. – 2010. С. 3-11.
7. Кирилов Ю. Є. Розвиток малих форм господарювання на селі в умовах глобалізації. / Ю. Є. Кирилов, І. В. Осадчук // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 91-97.
8. Сайченко Г. Землю – корпораціям / Г. Сайченко, К. Кравчук // Контракти. Діловий тижневик. – К. : Видавничий дім "Галицькі контракти", – 2010, № 22.